

Л. М. Герасіна, доктор соціологічних наук, професор, завідувач відділом НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України;

М. І. Панов, доктор юридичних наук, професор, академік АПрН України, головний науковий співробітник НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України

Глобалізація як виклик сучасності: політологічний і правовий аспект

Сучасний етап існування людства позначає собою добу насиченого невизначеністю переходу, який науковці справедливо називають глобальною транзицією, — епохальною за значущістю та епічною за масштабами. Проблеми глобалізації у цьому контексті постають як безперечно актуальні та загальнозначущі, як найбільш значущий вектор розвитку цивілізації і, передусім — своєрідна «рівнодіюча» різноманітних та різноспрямованих тенденцій і сил сучасного світу.

Глобалізація посідає провідне місце серед світових макротенденцій, які викликають зростаючий інтерес фахівців. Усі вони доходять висновку, що відбуваються процеси формування соціопланетарної реальності, яка має принципово нову якість і яку вже неможливо визначити у таких категоріях, як «держава», «нація», «суверенітет», «національний ринок» тощо. Глобальна наукова думка (глобалістика), спрямована на опану-

вання людства в цілому, вже з середини ХХ ст. намагається узагальнювати сукупний досвід історичного буття держав і націй на межі тисячоліть, на порозі нової Сучасності. Йдеться про численні штудії навколо парадигми «кінця» цивілізації та різноманітні «пост-концепції». Зокрема, Д. Белл, А. Брінклі, Е. Дж. Емануель, Ф. Фукуяма говорять про кінець історії, кінець рабства (емансипації), кінець економіки, кінець політики і реформ, кінець майбутнього тощо¹. Водночас, частина цих роздумів про «постіснування» свідчать про фундаментальну невпевненість щодо природи і сутності того типу суспільства, до якого ми переходимо (К. Кумар, Ф. Ферре)².

У найбільш загальному сенсі під «глобалізацією» розуміють одне з найважливіших явищ сучасності — процес планетарного поєднання усіх сфер людської діяльності, який охоплює виробництво, технологію, торгівлю, культуру, політичні й державні інститути. Цей процес є природним і важко стримуваним, його практично неможливо зупинити. Слід враховувати, що жодна з тенденцій суспільного розвитку не проявляє себе ізольовано від інших, тому поширення будь-якого явища на глобальний простір означає всебічний вплив на усі прояви людського існування.

Опанування цієї нової реальності вимагає відповідних методологічних зрушень у науці, в світовій та міжнародній політиці. Можна також припустити, що глобалізація стане впливовим чинником, який прискорить довгоочікувану «руйнацію кордонів» між різними соціальними науками (зокрема, між політологією, соціологією і правознавством), що значно розширить «поле» їх спільного, інтегрованого наукового пошуку; адже без соціального мега- і метатеоретизування неможливо створити прийнятну теорію глобального існування людства.

¹ Див.: *Bell D. The End of Ideology: on the exhaustion of political ideas in 50's.* — Glencoe: Free Press, 1960; *Bell D. The Coming of Postindustrial Society: a venture in social forecasting.* — N.Y.: Basic Books, 1976; *Fukuyama F. The End of History and the Last Man.* — L.: Penguin Books, 1992; *Фукуяма Ф.* Доверие: социальные добродетели и созидание благосостояния // Новая постиндустриальная волна на Западе. — М., 1999.

² Див. напр.: *Kumar K. From Post-Industrial to Post-Modern Society. New Theories of Contemporary World.* — L.: Blackwell publ., 1995.

Єдиного, загальноприйнятого в науці визначення «глобалізації» не існує. У розробці цієї проблеми слід відзначити особливу роль теоретиків Римського клубу А. Печчеї, Д. Х. Медуза, Д. Л. Медоуза, Е. Ласло та М. Месаровича — авторів загальновідомих доповідей із глобальних проблем людства і засновників концепції глобалістики, яка сьогодні перетворилась на міждисциплінарну метатеорію¹. «Політологічний енциклопедичний словник» (К.: Генеза, 1997) пропонує цілком прийнятне трактування, де глобалізацію визначено як «загальноцивілізаційний процес, який справляє величезний вплив на політичну та інші сфери людського буття»; тут наведені основні форми глобалізації — фінансово-економічна, політична, етнополітична, культурна, ідеологічна та ін., надається їх стисла характеристика. Крім того, принципово важливо розрізнити поняття «глобалізації» та «інтернаціоналізації», остання, як відомо, є початковим періодом зустрічного, інтеграційного руху людей та ідей, капіталів і товарів, коли закладаються основи цілісності світового простору. Власне ж у контексті глобалістики, можливо, глобалізацію слід тлумачити як комплексне геоекономічне, геополітичне і геогуманітарне явище, що справляє могутній демонстраційний ефект на усі сторони життєдіяльності країн, втягнутих у цей процес.

Якщо не тлумачити сутність глобалізації багатосторонньо (про це — далі), то слід визнати, що на планеті йде глобальна трансформація макросоціуму. Природа такої трансформації гетерогенна, тому вектори її спрямування та доміанти неможливо визначити однозначно. Отже, безумовно, глобалізація є викликом сучасності. Викликом відносно усіх без винятку держав і націй, економік і політик, культур і традицій; викликом, на який мусить відповісти світове учене співтовариство.

Між тим доцільно розібратися у змісті, природі та особливостях глобалізаційних процесів з точки зору різних наукових інтерпретацій.

1. Глобалізація, перш за все, — це процес набуття певними тенденціями, феноменами і процесами планетарного (глобаль-

¹ Див.: Медоуз Д. Х., Медоуз Д. Л., Рэндэрс И., Беренс В. Пределы роста. — М., 1991; Римский клуб: История создания, избранные доклады и выступления, официальные материалы / Под ред. М. Д. Гвишиани. — М., 1997.

ного) поширення. Прикладом цього може слугувати глобалізація капіталізму, тобто перетворення товарної економіки на капіталістичну «світ-економіку» (за І. Воллерстайном)¹. Діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК) сьогодні є найбільш характерним проявом глобалізації у сфері ринку, ресурсів, технології комунікацій, екології. Проте, за висловом американського дослідника Т. Фрідмена, глобалізація — це «неприборкана інтеграція ринків, націй-держав і технологій, яка дозволяє індивідам, корпораціям і націям-державам досягати будь-якої точки світу швидше, далі, глибше й дешевше, ніж будь-коли раніше... Глобалізація означає розповсюдження капіталізму, вільного ринку практично на всі країни світу»². Вона має свій власний набір економічних правил, що базуються на відкритті, дерегуляції й «приватизації» національних економік з метою підвищення їх конкурентоспроможності та збільшення привабливості для іноземного капіталу.

2. Глобалізацією можна вважати набуття людством рис певної однорідності як у наслідок дії чинників конвергенції, так і через глобальну експансію найбільш розвинених країн — «цивілізаційних лідерів». Саме у цьому контексті глобалізацію нерідко порівнюють з «вестернізацією» світу, маючи на увазі вплив західного світу на решту людства. В той же час ті народи, що прагнули сліпо копіювати універсальні «технократичні тексти» західної цивілізації, поповнили, за висловом А. Тойнбі, лави «всесвітнього пролетаріату». І навпаки, там, де модернізація проходила на ґрунті національної культури із запозиченням адаптованого досвіду інших цивілізацій, виникли, наприклад, феномени «тихоокеанського прориву» Японії, Південної Кореї, Китаю, Гонконгу, Сінгапура і Тайваню.

Здається, що глобалізація відбиває сутність більш широких подій взаємопроникнення, взаємопліднення, гетерогенних, гетеротемпоральних культурних світів і традицій. І хоча С. Хантінгтон визначив цей процес як «зіткнення цивілізацій», надаючи йому вирішального значення у характеристиці світо-

¹ Див.: Бобков Ф. Д. и др. Современный глобальный капитализм. — М., 2003.

² Fridman Th. Understanding Globalization. The Lexus and the Olive Tree. — N.Y., 2000. — P. 9.

порядку (світобезладу), що поступово вимальовується на наших очах, а Л. Гумільов називав «химерою» співіснування двох або більше чужинних етносів в одній екологічній ніші, проте, сьогодні таке співіснування вже слід сприймати як природне й цілком нормальне. «Чужинність» народів, етносів і країн є категорією відносною, здебільше наслідком політичних інспірацій та геополітичних зазіхань проімперські налаштованих режимів. Як здається, зовнішня дисгармонія різноманітного, мультикультурного, багатоконфесійного і багатомовного світу все ж приховує в своїй глибині плідну креативність, перспективи і життєву силу.

3. Глобалізація становить собою процес зростаючої цілісності людства, його взаємозалежності й взаємозв'язку. З одного боку, це зростання цілісності суто комунікативної природи — такого погляду дотримуються Е. Гідденс і Д. Гелд. З іншого — людство все тісніше «зціплюється» спільною долею, спільними глобальними проблемами і небезпеками. Таке розуміння бачить під глобалізацією «перетворення світового простору на єдину зону, де без перешкод переміщуються капітали, товари, послуги, де вільно поширюються ідеї та пересуваються їхні носії, які стимулюють розвиток сучасних інституцій і шліфують механізми їхньої взаємодії»¹. Глобалізація, таким чином, передбачає утворення міжнародного політико-правового і культурно-інформаційного поля, своєрідної інфраструктури міжрегіональних (у тому числі інформаційних) обмінів.

4. Одним із тлумачень глобалізації, слабо розробленим у науковій літературі, є інтерпретація та застосування її як ідеологемі — певної концепції та стратегії дій, які постають ефективним засобом здійснення на міжнародній арені реальної глобалістської політики великими світовими державами. Водночас, якщо конкретні суспільства і держави будують вектори національного розвитку, то їм сьогодні необхідно визначити свою «глобальну ідентичність». Це, зокрема, вимагає від країни сформулювати і поширювати у світовому інформаційному просторі свій відповідний імідж: історичний шлях, образ її народу, національної спадщини, «життєвий проект» держави як уособлення до-

¹ Володин А. Г., Широков Г. К. Глобализация: истоки, тенденции, перспективы // Полис. — 1999. — № 5. — С. 84.

корінних прагнень громадян («національна мрія») та інше. Саме поняття «глобалізації» тут перетворюється на потужний інструмент переконання, риторичний засіб політики, відносно якого (на відміну від внутрішніх перетворень) практично не існує протидії.

5. Глобалізація — це, безперечно експансія, своєрідне подолання кордонів між культурами, народами і державами, яке між тим нерідко відбувається примусово, без урахування вірогідних руйнівних наслідків, думок і настроїв тих, кого «глобалізують». Агенти глобалізації (ТНК, «великі» світові держави-лідери) виходять з аксіоматичної впевненості в тому, що втягування націй і країн у глобальну комунікаційну гру, у вир всесвітнього ринку — це безперечно благо і прогрес, а чинення опору цьому — є регресом, реакцією чи злочином. Отже, у політико-культурному розумінні глобалізація репрезентує процес владного (інколи руйнівного-примусового) втягування народів і культур до всесвітнього комунікаційного загалу, вона втілює в дію зобов'язання і норми, що передбачають підпорядкування їм суверенних держав. Так, у міру глобалізації ринків і політики неоліберальна теорія прогнозує «зів'янення» суверенності окремих країн і формування нових «громадян світу», чия лояльність вже буде віддана не окремим урядам, а позадержавним структурам і утворенням — це вже свідчить про фатальні правові наслідки глобалізації.

6. Глобалізацію можна уявити як певну парадигму соціального аналізу, коли йдеться про глобальний масштаб бачення проблем, найбільш універсальний засіб інтерпретації соціальної дійсності¹. Якщо раніше такий спосіб мислення вважався метафористикою чи абстрагуванням, то сьогодні глобальне

¹ Див. напр.: *Азроянц Э. А. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции.* — М., 2002; *Бжезинский З. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Пер. с англ.* — М., 2004; *Мартин Г.-П., Шуман Х. Западная глобализация. Атака на процветание и демократию / Пер. с нем.* — М., 2001; *Сорос Дж. Открытое общество. Реформируя глобальный капитализм / Пер. с англ.* — М., 2001; *Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции / Пер. с англ.* — М., 2003; *Многоликая глобализация / Под ред. П. Бергера и С. Хантингтона / Пер. с англ.* — М., 2004; та ін.

мислення охоплює людство як реальну, а не цілком удавану цілісність і вимогливо ставить на порядок денний питання з переосмислення глибинних сенсів, ціннісних засад соціального існування.

7. Однією з ознак сучасного світу, на жаль, став також процес інтенсивної криміналізації суспільних відносин, що набуває глобального характеру. Трансформація національної злочинності у транснаціональні міжнародні форми (за умов глобалізації політичних, економічних, інформаційних і комунікативних процесів) є сьогодні невід'ємною частиною глобалізації. Це ставить перед науками кримінального циклу, як відзначає В. В. Лунєєв¹, нові складні дослідницькі проблеми: наприклад, усвідомлення того, як буде йти в подальшому майбутньому об'єктивний процес криміналізації соціальних відносин за умов прогресуючої глобалізації світу або як буде розвиватися сама глобалізація під впливом злочинності, що інтенсивно зростає

Транснаціональна злочинність наскрізно пов'язана з різними складовими глобалізації: це значить, що економічні, соціальні, культурні й спортивні, екологічні та інші аспекти глобалізації можуть бути криміналізовані, тобто сприяти міжнародній і національній злочинності. Тому глобалізація, в аспекті криміналізації, є багатозначною; до того ж, криміногенність набагато перевищує її антикриміногенні можливості.

Фахівці вказують на специфічний вплив глобалізації на процеси транснаціональної і національної злочинності, що виявляється у певних кримінологічних аспектах²:

1) існує досить високий рівень і специфічна структура злочинності як у світі в цілому, так і в окремих країнах;

2) змінюється сукупність глобальних причин і умов росту злочинності та її окремих різновидів;

3) відбувається певна трансформація особистості сучасних злочинців;

¹ Див.: Лунєєв В. В. Глобализация и преступность // Государство и право. — 2003. — № 6. — С. 115 — 118; *Він же*. Криминальная глобализация // Государство и право. — 2004. — № 10. — С. 26 — 41.

² Див.: Лунєєв В. В., Кудрявцев В. Н., Петрищев В. Е. Терроризм и организованная преступность в условиях глобализации // Борьба с терроризмом / Под ред В. Н. Кудрявцева. — М., 2004. — С. 5—80.

4) виникають нові форми і види глобальної суспільно небезпечної діяльності;

5) поширюється, на жаль, специфічна сфера злочинного у кримінальному законодавстві країн;

6) відбувається активна транснаціоналізація злочинності, особливо організованої та терористичної;

7) відповідно йде розширення міжнародного співробітництва у боротьбі з транснаціональною злочинністю;

8) на змісті й організації заходів із запобігання та припинення злочинності також відбиваються глобальні тенденції.

Зрештою, на нашу думку, більш розгорнута оцінка процесу глобалізації, що претендує на об'єктивність і зваженість, має передбачати сукупність дії трьох балансів:

Перший — традиційний геополітичний баланс націй-держав. У цьому плані найбільш відмінної рисою є те, що Сполучені Штати Америки є на цей час єдиною домінуючою наддержавою, а всі інші країни вимушені підкорятися їм у тій чи іншій мірі.

Другий баланс у глобалізованій системі — це баланс між націями-державами і глобальними ринками, на яких мільйони інвесторів блискавично пересувають капітали по всьому світу. Ці електронні технології, найбільш притаманні глобальним фінансовим центрам, таким як Уолл-стрит, Гонконг, Лондон і Франкфурт.

Третій баланс — між громадянами (індивідами) і націями-державами. Індивідууми у глобальну епоху мають можливість надзвичайно ефективно діяти на міжнародній арені: через взаємодію міжнародних неурядових організацій та фондів, засобами Інтернету, шляхом прямих особистісних контактів, економічних і правових стосунків, спортивних, культурно-освітніх обмінів тощо.

Усім цим і визначається амбівалентність сприйняття та суперечливий дуалізм дії глобалізації, що поєднує в собі позитивний потенціал поширення світових культур із руйнівною силою примусовості й безпідставної самовпевненості окремих суб'єктів глобалізаційних процесів. Визнаючи спонтанний і значною мірою некерований характер глобалізації, слід визнати: навіть якщо взяти під контроль найважливіші чинники й інституції глобалізації, неможливо передбачити її системні наслідки.

Фахівці, що досліджують процеси глобалізації, постійно вказують на її асиметричний характер: вона відбувається з різною швидкістю й глибиною в різних регіонах і країнах світу, має суперечливі цивілізаційні виявлення і може призводити до непередбачуваних, а часом і до діаметрально протилежних очікуваних наслідків¹. Зазначається, що сучасні цивілізації — це асиметричні, гетерогенні, побудовані на нерівності суспільства; їх культури мозаїчні, а тексти внутрішньо суперечливі. З цієї точки зору стає зрозумілим, що різні світи, народи (чи цивілізації) можуть легко вступати у глобальний конфлікт навіть за відсутності конкретних провокаційних чинників: просто через те, що вони різні. Цей феномен досліджували в своїх працях А. Тойнбі, Е. Тоффлер, Д. Белл, Ф. Фукуяма, С. Хантінгтон та інші відомі теоретики глобалістики². Така асиметричність суспільної диференціації передбачає множинну позицій: центра і периферії, політичної еліти і маргіналів, правих і лівих та, як наслідок — конфліктність. Отже, безумовно справедливо зазначає теоретик глобалізму О. Надлер (Коста-Ріка), що «будь-який світ, відмінний від нашого, може бути сприйнятий як світ, що ставить під сумнів наш власний шлях задоволення потреби у значущості, відповідно, й нашу ідентичність»³.

На нашу думку, слід виходити з того, що глобальний конфлікт цивілізацій полягає в природі їх відмінностей, це — конфронтація цінностей або зіткнення альтернативних способів реалізації головних людських потреб. Дійсно, такий конфлікт, як правило, виявляється на ґрунті доволі реалістичних актуальних чинників: це боротьба за вплив чи території, за культурно-

¹ Див.: *Полищук М. Л.* В преддверии натиска «третьей волны»: Контуры планетарной цивилизации в общественно-политической мысли Запада. — М.: Наука, 1989; *Панарин А. С.* Россия в циклах мировой истории. — М.: Изд-во МГУ, 1999; *Він же.* Искушение глобализмом. — М.: ЭКСМО-ПРЕСС, 2002; *Яковец Ю. В.* Глобализация и взаимодействие цивилизаций. — М., 2003.

² Див.: *Bell D.* The Coming of Postindustrial Society: a venture in social forecasting; *Fukuyama F.* The End of History and the Last Man; *Тойнби А. Дж.* Цивилизация перед судом истории. — М.: Прогресс, 1996; *Тоффлер Э.* Третья волна. — М.: АСТ, 1999.

³ *Nudler O.* On Conflicts and Metaphors: Towards an Extended Rationality // Conflict. L.: Macmillan, 1990. — Vol. 2. — P. 197.

мовні права, дефіцит ресурсів, конкуренція систем права, захист духовних святинь чи релігійних «тотемів» тощо. Тому доцільно, мабуть, переглянути усталену парадигму конфлікту і довести: модель протиборства інтересів ефективно працює лише в межах однієї цивілізації (тобто однієї «картини світу»), адже співставити та улагодити суперечливі інтереси можливо лише в одній системі цінностей. Але при зіткненні цивілізацій необхідна інша парадигма конфлікту — модель несумісності й протистояння цінностей.

Геополітики сьогодні вказують на різкі розбіжності між цінностями не лише окремих країн, але й цілих цивілізацій, це виявляється в різних суперечливих тенденціях. Перш за все, слід підкреслити, що саме цінності складають змістовну сторону картини світу в кожній окремій цивілізації. Ціннісні уявлення належать до сфери Духу і моральної свідомості: це етичні норми, принципи, ідеали, сутнісне розуміння добра і зла, життя і небуття, справедливості й щастя. Криза внутрішніх цінностей окремої цивілізації безпосередньо позначається на системі її соціально-політичних характеристик. Але цінності різних культур непорівнянні й несумірні, відносно них неприпустимі жодні універсальні еталони, що задаються однією зі сторін, інакше цивілізації (світи) стають нерівноправними у взаємодії, і втрачають свою автономію та ідентичність.

Згідно з ціннісною парадигмою конфлікту необхідно розвивати мистецтво політичного діалогу та його правове упорядкування не просто як раціональну дію, а як гуманітарне завдання, що має на меті досягнення політико-правового консенсусу між осередками різних цивілізацій. Консensusний принцип у політичному діалозі культур пов'язаний з презумпцією довіри й поваги до досвіду кожної цивілізації; нікому не дано заздалегідь передбачити майбутню цінність чи пріоритетність окремої цивілізації. Запас мінливості в світовій культурі є надзвичайно важливим, у цій багатоманітності міститься невичерпне джерело життєвих сил людства.

Досягти політико-правового консенсусу можливо лише через гуманітарний діалог цивілізацій, який по-суті своїй є взаємодією культур, що рефлектують і відштовхуються одна від одної, але кожна цивілізація поступово усвідомлює необхідність

поставити під сумнів завершеність власного досвіду перед лицем іншого буття. Нещодавно європейці вважали інші цивілізації варварськими, але сьогодні, перед загрозою глобальних криз, народжених експансією західної культури, саме до досвіду неєвропейських цивілізацій звертаються у каятті західні інтелектуали: так, Х. Гадамер пише, що найбільшою спокусою європейського раціоналізму був пошук універсального закінченого тексту, в якому б містився у знятому вигляді увесь досвід попередньої світової історії¹.

Гуманізація політичного діалогу починається з визнання суверенності волі партнера, який сприймається як рівноправний суб'єкт; отже, діалоговий принцип послідовно реалізується тільки через подолання соціокультурного егоцентризму кожної зі сторін. Кожна цивілізація має реабілітувати досвід інших культур не лише як рівнозначний, але й як такий, що розширює горизонти її власного розвитку. В наш час «гуманізувати історію, — зазначає А. Панарін, — це значить реабілітувати принцип багатоманітності суб'єктів історії на противагу монологу авангарду (гегемону), що втілював своєю волею єдино вірний варіант її розвитку»².

Отже, *політико-правовий консенсус* у гуманітарному діалозі цивілізацій народжується з діалогу логік, діалогу метафор (О. Надлер), діалогу розумів як інноваційна творча логіка спілкування, що здатна генерувати спільні цінності. К. Манхейм не випадково зазначав, що можливе спільне «демократичне планування в галузі оцінок», і покладав великі сподівання на комітети з примирення й третейські суди, які могли б стати центрами з координації цінностей та вироблення колективної улагодженої політики.

На нашу думку, *консенсуальна модель* розв'язання конфлікту цивілізацій може виглядати так:

взаємодія цивілізацій → спільне «поле» духовних проблем → «сегменти» спільних цінностей → перебудова системи оцінок у кожній цивілізації = ціннісний консенсус.

¹ Див.: Гадамер Х. Г. Истина и метод. — М.: Наука, 1998. — С. 418.

² Панарин А. С. Введение в политологию. — М.: Новая школа, 1994. — С. 41.

Фокусом формування архітектури нового глобального світового порядку може й повинна лишатися Організація Об'єднаних Націй — найбільш авторитетна і універсальна міжнародна організація, що поєднує 190 держав-членів. Під егідою ООН не лише проходять найважливіші міжнародні форуми з таких світових проблем, як оточуюче середовище, екологія людини, народонаселення, продовольча безпека, дотримання прав і свобод людини тощо. В межах Програми розвитку ООН був сформульований якісно новий підхід до аналізу й оцінки економічного та соціального і політико-правового розвитку окремих країн і світу за критеріями розвитку людського потенціалу; особливо наголосила на важливості цих проблем «зустріч у верхах тисячоліття» (вересень 2000 р.). ООН водночас є лідером низки спеціалізованих міжнародних організацій, які охоплюють важливі сфери життєдіяльності людства: Всесвітня торгова організація, Міжнародний валютний фонд, Всесвітня організація охорони здоров'я, Всесвітня організація праці, ЮНЕСКО.

Поряд із структурами ООН все більш значну політико-правову роль в управлінні глобальними процесами відіграють нові міжнародні інститути: «велика вісімка», керівні органи й інституції Євросоюзу, Азіатсько-тихоокеанського економічного співробітництва та міжнародні громадські організації — «Грінпіс», Давоський економічний форум, «Міжнародна амністія», «Лікарі без кордонів» і багато інших неурядових структур.

Нині в політичній науці склалося декілька концепцій з можливої реорганізації глобального регулювання у консенсуальний спосіб; у них пропонується або створення нових інститутів, які б більше відповідали сучасним глобальним процесам, або трансформація функцій вже існуючих міжнародних організацій¹. Найбільш цікаві з цих ідей такі:

1. *Концепція «світового уряду»* — найстаріша футурологічна ідея (досліджена ще Кантом) — це збільшена модель національної держави, керівництво якої вирішує всі поточні питання вже не на національному, а на глобальному рівні.

2. *Трансформація існуючої системи ООН.* Здійснення цього можливо двома шляхами: перший — поступове підвищення

¹ Глобализация: человеческое измерение. — М.: МГИМО; Российская политическая энциклопедия, 2002. — С. 32-33, 44.

рівня легітимності Ради Безпеки ООН та рівня її ефективності (цього прагне Генсек ООН Кофі Аннан); другий, більш радикальний, перетворення діючої Ради Безпеки ООН на своєрідний квазі-уряд, а ГА ООН — на квазі-парламент.

3. *Політичне управління глобальним розвитком*: згідно з цією концепцією провідні політичні актори будуть «підштовхувати» глобалізацію в необхідне річище, отже, вирішувати глобальні проблеми вузьким колом «гравців» (супер-держав, конгломерат великих держав, регіональні лідери).

4. *Корпоративне глобальне управління*: в такому форматі до колективних зусиль держав по вирішенню глобальних проблем і плануванню глобального розвитку приєднуються також найзначніші приватні актори — найкрупніші ТНК і міжнародні неурядові організації.

5. *Глобальна юстиція*: ще одна форма глобального управління, що здатна реалізуватися, поряд з глобальною бюрократією, глобальною громадською думкою, глобальним фінансовим менеджментом, міжнародним правом. Її функціями є — *наднаціональне судочинство і наднаціональні слідчі дії* (це — Міжнародний Суд з прав людини в Гаазі; Міжнародний кримінальний суд, статут якого має набрати чинності). Передбачається, що їх судді й прокурори мають бути якнайменше пов'язані зі своєю країною та діяти виключно від імені глобального судочинства.

Крім того, здається, що консенсуальне бачення нової «глобальної архітектури» світу, яка запобігала б наростанню цивілізаційних конфліктів, має враховувати не лише доктринальні розробки, але й передбачити необхідність утворення нових наднаціональних (політичних, економічних, правових) інститутів з вирішення глобальних проблем людства: *Ради економічної безпеки* — з метою діяльності в зв'язку з загрозами безпеці людини; *Всесвітній центральний банк* — для забезпечення глобального макроекономічного управління й контролю за діяльністю міжнародної банківської системи (з функціями останнього кредитора в критичних ситуаціях); *Міжнародний інвестиційний фонд* — для передання коштів, які накопичуються в ході діяльності на міжнародному рівні, країнам, що розвиваються; *Міжнародний кримінальний суд* з більш широким мандатом у галузі прав

людини; *Всесвітню екологічну установу*; і зрештою, *Двопалатну Генеральну Асамблею ООН*, в якій би крім держав були представлені окремі інститути громадянського суспільства.

На нашу думку, вже сьогодні можливо окреслити коло універсальних загальнолюдських цивілізаційних цінностей, на яких має ґрунтуватися політико-правовий консенсус, щоб суб'єкти всіх культур і держав могли мирно жити в єдиній світовій цивілізованій спільноті.

Це —

— *вітальні цінності*: право на життя і продовження роду, збереження здоров'я, недоторканність особи;

— *екологічні цінності*: чистий ґрунт, вода, повітря, достатність життєво важливих ресурсів;

— *первинні громадянські права*: захист від неправового насилля і примусу, свобода пересувань, недоторканність житла, свобода совісті, слова, зібрань, асоціацій;

— *універсальні політико-правові цінності*: незалежність суду, недоторканність прав і свобод особистості, свобода і незалежність ЗМІ, різноманіття форм участі громадян у політичному житті;

— *універсальні соціально-економічні цінності*: головним чином — право кожного на самозабезпечення та свободу підприємництва тощо.

Таким чином, усі перелічені глобальні умови є основою для реалізації власне цивілізаційних цінностей, які характеризують специфіку способу життя і мислення (культурного «коду») кожної окремої цивілізації. Визнання цих універсальних цінностей як провідних і визначальних вже сьогодні складає ту мінімальну платформу, що є необхідною для політико-правового консенсусу в глобальному діалозі народів і держав.